

XIII ст. на території сучасної Глухівщини уже існувала, і доказом того є знахідки стилосів.

Музей археології Національного заповідника «Глухів» періодично організовує та проводить тематичні тимчасові виставки за матеріалами фондів заповідника. Це дозволяє зосередити увагу на темах, що наразі хвилюють суспільство, викликають інтерес, передають досвід минулих поколінь, розкривають проблеми історичних традицій та побуту Сіверщини. Таким чином відбувається переосмислення історичних фактів, накопичення нового матеріалу, розширення інформаційного потенціалу, формування національної історичної пам'яті тощо.

Незважаючи на складності сучасного життя, заповідник і надалі працює над збагаченням своїх фондів колекцій, зберігаючи специфіку і роль посередника, котрий не тільки охороняє, а й створює культурне середовище Глухова.

Посилання

1. Кепін Д.В. Музеезнавство: перспективи розвитку // Праці Центру пам'яткознавства. – К., 2004. – Вип 6. – С. 111–120.
2. Мезенцева Г.Г. Музееведение: На материалах музеев Украинской ССР: Курс лекций. – К., 1980. – 120 с.
3. Рутинський М.Й., Стецюк О.В. Музеезнавство: Навчальний посібник. – К., 2008. – 428 с.
4. Основи історичного музеезнавства. Навчально-методичний комплекс нормативного курсу. Укладач проф. О.В. Потильчак – К., 2007. – 57 с.
5. Казакова С.Ф. Наукове комплектування фондів музеїв – М., 2002. – 112 с.

Шишкіна Ю.А., Ляшко О.Б. Фондовая коллекция музея археологии Национального заповедника «Глухов»

В статье рассматриваются проблемы комплектации фондов музея археологии Национального заповедника «Глухов», анализируются некоторые группы сохранения музейных предметов, исследуется наиболее интересный экспозиционный материал.

Ключевые слова: музейная экспозиция, фондовая коллекция, комплектование фондов, археологические находки.

Shyshkina Yu.A., Liashko O.B. Fund collection of the Museum of Archeology of «Hlukhiv» National Reserve

In article problems of complete set of funds of the Museum of Archeology of Hlukhiv National Reserve reveal, some groups of safety of museum subjects are analyzed, the most interesting exposition material is investigated

Key words: museum exposition, fund collection, completing of funds, archeological funds.

03.04.2015 р.

УДК 069.5(477):[26-242=351.852]:512.143

Д.А. Прохоров

ЕКЗЕМПЛЯРИ ТОРИ У ФОНДАХ БАХЧИСАРАЙСЬКОГО ІСТОРИКО- КУЛЬТУРНОГО ЗАПОВІДНИКА

У статті розглядаються екземпляри релігійних і догматичних текстів, що зберігаються в караїмській колекції у фондах Бахчисарайського історико-культурного заповідника в контексті реконструкції минулого корінних народів Криму і збереження їх історико-культурної спадщини.

Ключові слова: караїми, Тора, Ветхий Завіт, музейна та пам'яткоохоронна справа в Україні.

Основною характеристикою караїмського віровчення є шанування Ветхого Завіту (ТаНаХа) як єдиного і прямого джерела релігійної істини. Відзначимо, що знайомство більшості караїмів із Біблією та догматичними трактатами караїмських авторів середньовіччя і Нового часу починалося ще в «мідрашах» – традиційних початкових освітніх закладах, що існували при караїмських молитовних будинках «кенасах». Сама назва «караїми» (в перекладі з староеврейської «карай») означає «ті, що читають» або «бней Мікра», «сини Священного Писання». Раніше в літературі сувої Тори з колекції Бахчисарайського історико-культурного заповідника (БІКЗ) не аналізувалися.

Автор цієї публікації висловлює подяку співробітникам «Єврейського музею і центру толерантності» (м. Москва) за допомогу в атрибуції сувоїв з текстами П'ятикнижжя.

Сьогодні у фондах БІКЗ зберігається декілька рукописних екземплярів Сефер-Тори, «Книги Закону» (частина з них – у фрагментах), які датуються XVIII–XIX ст. (КП №№ 5036/86, 10030/731–10034/735) і належали кенасам Чуфут-Кале та Бахчисарая, а також різночасові друковані екземпляри ТаНаХа. Слід відзначити, що сувої рукописної Тори виготовлені з пергаменту (для цього використовувався виключно пергамент найкращої якості, який виготовлявся обов'язково зі шкіри кошерного, тобто дозволеної чи придатної з точки зору Галахічних правил тварини), причому придатними вважалися тільки два з трьох шарів шкіри (зовнішній і внутрішній). Смуги пергаменту шивали особливими нитками, зробленими з ножних сухожилків кошерних тварин. Згідно деяким догматичним правилам юдаїзму та караїмізму, сувій можна писати як на цільній шкірі (звіль), так і на її верхньому шарі (клаф) [4, 75–76].

Щодо літер, то вони повинні бути виконані від руки на знак святості сувою. Текст писався стійкими і незмивними чорнилами (причому застосовують тільки чорне чорнило; кольорові ж або золоті не можна було використовувати) каліграфічним квадратним (т. зв. «ассирійським») шрифтом на івриті, давньоєврейською графікою. Для того, щоб

Сувій Тори у відкритому ковчезі (КП № 10034/735)

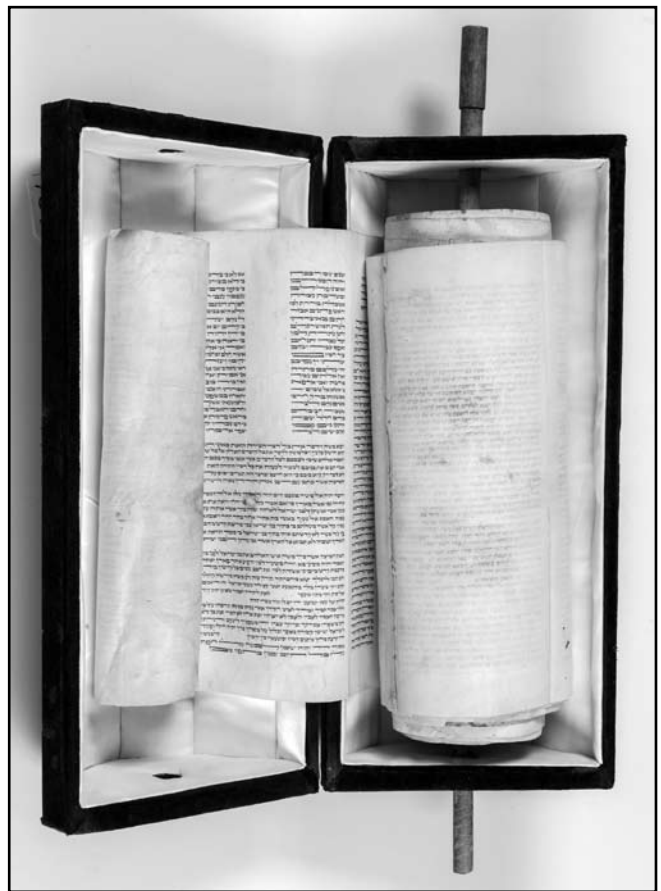
Сувій Тори у закритому ковчезі (КП № 10030/731)

Сувій Тори у закритому ковчезі (КП № 10034/735)

букви були прямими, відстань між рядками мала бути однаковою, рядки – рівної довжини, писалися на пергаменті за допомогою *стилосу* (інструменту для начертання у вигляді загостреного циліндричного стержня з кістки, металу або іншого твердого матеріалу); писець проводив 42 горизонтальні лінії (всього – 248 колонок по 42 рядки), а також дві вертикальні лінії, що локалізували поля. Хоча текст на івриті читають справа наліво, кожна буква в Сефер-Торі виписувалася зліва направо; між буквами є інтервал; ще більший інтервал повинен бути між словами. Відстань, яка дорівнює дев'яти буквам, розділяє параграфи, які, у свою чергу, дорівнюють чотирьом рядкам – книзі [4, 75, 76; 5].

У зв'язку з тим, що, згідно догматичним принципам, торкатися до сувою Тори (головної святині будь-якої іудейської громади, присутність якої в молитовному домі надає йому сакральний характер) руками заборонено, він поміщається, як правило, в спеціальну форму. Так, наприклад, два сувої Священного Писання, наявних в колекції БКЗ, укладені у відповідні футляри, які носять назву ковчега або *тіку* [3, 153–157; 5]. Ці футляри виготовлені з дерева; в розрізі кожен з них має форму призми або декагону, розділеного уздовж навпіл на дві складові частини (при цьому кожна частина – це скріплені між собою чотири повних бічних сторони і дві половинки основи, зверху і знизу), що утворюють таким чином вмістилище для

Сувій Тори у відкритому ковчезі (КП № 10030/731)

Сефер-Тори. У кожній половинці стулок футлярів просвердлені отвори для ручок дерев'яних валиків.

Футляр (КП № 10034/735; діаметр – 22 см, висота – 51 см) із зовнішнього боку обтягнутий коричневим оксамитом (всередині – сукном зеленого кольору) і оббитий за допомогою цвяхів металевими фігурними обручами, розташованими по обидва краї футляра, а також по його центру, і які доходять до країв обох стулок. Дещо нижче центральної металевої окантовки прикріплена фігурна застібка, яка складається з двох половинок.

Фрагмент сувоя Тори (КП № 10033/734)

Вона також виконана з металу. На протилежному боці футляра (з десятого боку призми) знаходяться петлі, що з'єднують його обидві половинки. Раніше, судячи з фотографії вітгарної частини кенаси Чуфут-Кале з Сефер-Торою (КП № 5076/117), до футляра було прикріплено металевий ланцюжок (сліди від його круглого в діаметрі кріплення добре видно на корпусі, трохи вище фігурної застібки). Кінці сувоя Тори, кожні чотири сторінки якої зшиті разом, утворюючи розділ або *амуд*, прикріплені до круглих у перетині довгих дерев'яних валиків – т. зв. *ацей хайм* або *эц хайім, эч хайім* (Тора уподібнюється Древу Життя, і так само називаються стрижні, на які

Фрагмент сувоя Тори (КП № 10031/732)

намотується сувій, з різьбленими, відполірованими від частого вживання рукоятками по обидва боки); з їх допомогою священний сувій перемотували, не торкаючись руками (тому при читанні свитка користувалися спеціальною указкою) [4, 77–78]. Між рукоятками і валиками із зовнішнього боку футляра прикріплені дерев'яні диски, які підтримують сувій, коли він знаходиться у вертикальному положенні. До однієї з половинок футляра зсередини приклеєно аркуш з написом старосеврейською: «Друзі Нагаму Леві, старець, Авраам Прік старець <нерозбірливо>» (атрибуція: В. Ельашевич).

Висота сувоя Тори становить 35 см; текст має 44 рядки в амуді. Аналіз написання може свідчити про те, що це – т.зв. «Нусах Арізаль» (варіант текстів молитов, відповідний звичаям якоїсь певної громади; в даному випадку близький до громади сефардів). Сувій, ймовірно, було написано 200–300 років тому, і, швидше за все, він має сефардське походження.

Другий футляр Сефер-Тори (КП № 10030/731, діаметр – 23 см, висота – 51 см) також виконано з дерева. Його обшито фіолетовим оксамитом, зсередини – білим шовком. Повідомлення деяких авторів про «Біблію, що зберігається в оксамитовому ковчезі з багатьма приладами» в кенасі Чуфут-Кале або про те, що вона поміщена «в ковчег, оббитий сріблом» [6, 144], при візуальному огляді цього футляра не підтверджуються. Можливо, срібні деталі оббивки футлярів були зняті кимось раніше. Те саме стосується традиційних стилізованих декоративних наверхів *Ріммонім* (гранати) або *тапухім* (яблуко), які вінчали ручки – ці плоди, згідно з біблійною традицією, виростають на Дереві Життя. У 1993 р. О.Г. Герцен і Ю.М. Могарічов повідомляли про те, що «сувій рукописної Біблії, точніше Тори (П'ятикнижжя), на добре виробленому пергаменті, в розкішному футлярі (ковчезі), обробленому оксамитом і сріблом, нині

зберігається у фондах Бахчисарайського історико-архітектурного музею» [2, 97]. Таким чином можна зробити припущення, що срібні пластини були зняті з футляра Сефер-Тори не пізніше початку 1990-х рр.

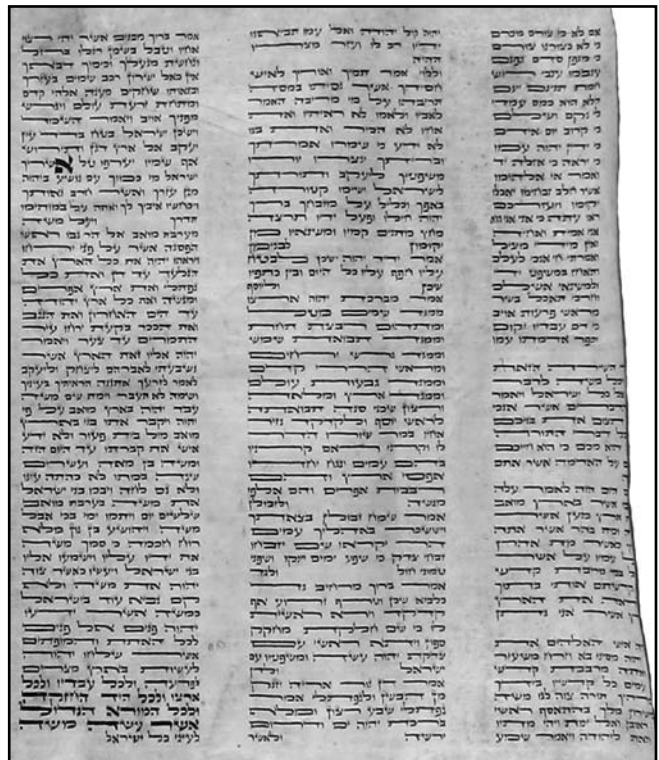
Тим не менш, на оксамитовій тканини футляра КП № 10030/731 добре помітні відбитки від прикріплених раніше металевих (імовірно срібних) фігурних пластин із рослинно-геометричним орнаментом: прямокутні секції, що повторюються, з кутовими віньєтками по периметру кожного прямокутника, а також одна центральна і дві бічні поперечні композиції (вони обручем облямовували футляр по центру і по краях) у вигляді вузької смуги з вписаними в неї лініями, що закручуються, які утворювали рослинний візерунок. У центрі кожної прямокутної секції було прикріплено гексаграму з двох рівносторонніх трикутників – т. зв. «Маген-Давид» (щит Давида). Включена до центру гексаграми івритська буква *ש* (Шин) у даному контексті може означати як Божественне Одкровення, так і саме слово «Бог» [1, 626; 7, кол. 33]. Застібка (замок) на даному футлярі відсутня; дві металевих петлі, які прикріплені з десятого боку декагона і з'єднують обидві половинки футляра, зроблені у вигляді стилізованих розеток неправильної форми. По периметру слідів від металевих пластин добре візуалізуються отвори для кріплень їх до футляра. Дерев'яні валики та їх ручки яких-небудь прикрас не мають; цілком імовірно, *Ріммонім* також були зняті з цих ручок колись раніше.

Що стосується самого сувою, то клаф має висоту 36 см; у тексті 54 рядки в амуді. Сувій має характерні ознаки *клав* «Бейт Йосеф» – шрифту, запропонованого єврейським богословом XII століття Маймонідом (Рамбамом). Судячи з порожніх рядків між *паруїйот* (параграфами) і за деякими іншими ознаками (наприклад, з округленою основою) можна припустити, що цей сувій є найстарішим з колекції. Він міг бути написаний понад 300 років тому (цілком ймовірно, що сувій має ашкеназьке походження).

Крім цього, в колекції БІКЗ є також декілька окремих фрагментів Тори. Наприклад, екземпляр КП № 10031/732 є фрагментом з трьома стовпцями тексту, і містить уривок з Бамідбар або Дварім (четверта і п'ята книги П'ятикнижжя). Розмір фрагменту клафа (він, до речі, має пошкодження і його сильно покороблено) становить 48,5 x 47 см, у ньому 42 рядки в амуді, написаний він чорним чорнилом. У тексті зустрічаються зразки молитовних канонів Нусах Арізаль і вав-амуд. Сувій написано не більше чим за 200 років тому, і він має, швидше за все, ашкеназьке (імовірно, хасидське) походження. КП № 10031/733 – це один фрагмент з трьома стовпцями тексту, кінець п'ятої книги П'ятикнижжя, Дварім. Розміри клафу – 40,5 x 31 см.; текст має

Зразок шрифту сувоя Тори (КП № 10033/734)

Фрагмент сувоя Тори (КП № 10032/733)

52 рядки в амуді; його виконано чорним чорнилом. Канон написання – Нусах Арізаль. Сувій було написано приблизно 200–300 років тому, і, швидше за все, він сефардського походження. Фрагмент Тори КП № 10033/734 має розміри 49 x 19,3 см. Його також виконано на пергаменті староеврейською, чорним чорнилом, із одним стовпцем тексту.

Серед інших зразків догматичних текстів найбільш ранне – друкарське видання ТаНаХа, що зберігається в колекції заповідника, надруковано у Венеції і датується 1529 р. (екземпляри КП №№ 5049/99, 9979/680). Є також декілька примірників П'ятикнижжя, виданих у Туреччині в 1833 р. «мовою константинопольських караїмів» (КП №№ 5043/93, 5044/94, 9983/684). Крім того, є також примірник на івриті, надрукований у Берліні в 1901 р., з паралельним текстом на латині,

супроводжуючим назву деяких відділів (*Latina interpretatio*) (КП № 4969/19).

Розглянута частина караїмської колекції БКЗ представлена предметами, що мають безумовну історико-культурну цінність. Можна констатувати, що в караїмській колекції Бахчисарайського історико-культурного заповідника зберігаються унікальні зразки рукописних священних текстів Тори, які відносяться до періоду XVIII–XIX ст. Рукописи представлені чотирма сувоями Тори (П'ятикнижжя), з них повних сувоїв – 2 (КП №№ 10030/731, 10034/735), фрагментів – 3 (КП №№ 10031/732, 10031/733, 10033/734). Сувої і фрагменти різноманітні за форматом, походженням і віком. Два свитки мають ашкеназьке походження, два – сефардське, з них один має особливості хабадського (хасидського) варіанта сефардського способу написання (нусаха). Всі сувої написані в XVIII–XIX ст. на території Центральної та Східної Європи. Найстаріший з них (КП № 10030/731), можливо, написаний у XVII ст. Два повних свитка мають автентичні футляри і палиці (*ацей хаїм*), які, за зовнішніми особливостями, могли бути виготовлені в юдейських громадах Криму (як кримчаками-рабиністами, так і караїмами).

Слід зазначити, що ця частина фонду із зібрання БКЗ (поряд з творами теологічного характеру і працями єврейських та караїмських мислителів, також представлених в колекції) досі залишалася практично невивченою і раніше не ставала об'єктом систематичного дослідження.

Посилання

1. А.Л. [Лопухин А.П.] Елогим // Энциклопедический словарь; Под ред. К.К. Арсеньева и Ф.Ф. Петрушевского; Изд. Ф.А. Брокгауз и И.А. Ефрон. – СПб.: типо-литогр И.А. Ефрона, 1891. – Т. 0ХI-а: Еврейновы-Жилон. – С. 626.
2. Герцен А.Г. Могаричев Ю.М. Крепость драгоценностей. Чуфут-Кале. Кырк-Ор. – Симферополь: Таврия, 1993. – 128 с.
3. Гидалевиц А.Я. Футляр для Торы – тік – из синагоги крымчакской общины в Карасубазаре // ИТУАК. – Симферополь: тип. Таврич. Губерн. Земства, 1916. – № 53. – С. 153–157.
4. Свиток Торы // Еврейская энциклопедия. Свод знаний о еврействе и его культуре в прошлом и настоящем [Под ред. Каценельсона и Гинцбурга]. – СПб.: тип. Акц. об-ва Брокгауз и Ефрон, б.г. – Т. XIV: Сараево-Трани. – кол. 75–79.
5. Синагога и религиозная жизнь // Музей истории евреев в России [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.miev.ru/page.html?id=8>.
6. Сумароков П.[И.]. Путешествие по всему Крыму и Бессарабии в 1799 г. – М., 1800. – [8] – 238 с.
7. Шин // Еврейская энциклопедия. Свод знаний о еврействе и его культуре в прошлом и настоящем. – СПб.: тип. Акц. общ-ва Брокгауз и Ефрон, б.г. Т. XVI: Шемирамот-Фимиа. – кол. 33.

Прохоров Д.А. Экземпляры Торы в фондах Бахчисарайского историко-культурного заповедника

В статье анализируются экземпляры религиозных и догматических текстов, хранящихся в караимской коллекции в фондах Бахчисарайского историко-культурного заповедника в контексте реконструкции прошлого коренных народов Крыма и сохранения их историко-культурного наследия.

Ключевые слова: караимы, Тора, Ветхий Завет, музейная и памятникоохранная деятельность.

Prokhorov D.A. Copy of Torah in the collection of the Bakhchisarai Historical and Cultural Reserve

In article copies of the religious and dogmatic texts which are stored in a Karaite collection in funds of the Bakhchisarai historical and cultural reserve in the context of reconstruction of the past of indigenous people of the Crimea and preservation of their historical and cultural heritage are analyzed.

Key words: Karaites, Old Testament, Torah, historic and cultural heritage, sites' protective campaign.

10.03.2015 р.

УДК 069.5 (477.51)

О.М. Ломко

ПОРТРЕТИ КОЧУБЕЇВ У ФОНДОВІЙ КОЛЕКЦІЇ ЧЕРНІГІВСЬКОГО ОБЛАСНОГО ХУДОЖНЬОГО МУЗЕЮ ІМЕНІ ГРИГОРІЯ ГАЛАГАНА

На основі друкованих та архівних джерел у статті досліджуються портрети Кочубеїв, які знаходяться у фондівій колекції Чернігівського обласного художнього музею імені Григорія Галагана. Висвітлюються дані щодо сучасного стану, історико-культурної та мистецької цінності картин.

Ключові слова: Кочубеї, Чернігівський художній музей, колекція Галаганів, мистецький твір, портрет, літографія, офорт.

Чернігівський обласний художній музей імені Григорія Галагана розташований у будівлі-пам'ятці архітектури XIX ст. У його фондах зберігається унікальна колекція творів образотворчого та декоративного мистецтва, що нараховує понад 8 тисяч експонатів. Основу музею складає унікальна колекція Галаганів, репрезентована творами західноєвропейського та вітчизняного мистецтва XVII–XIX ст., портретами представників восьми поколінь цього знаного козацько-старшинського роду та споріднених з ним відомих українських родин – Розумовських, Дараганів, Гудовичів, Кочубеїв. Без перебільшень можна сказати, що це одне з найповніших родинних зібрань «старого українського портрету» на теренах Лівобережної України [1].

Кожен мистецький твір, який описаний у даній статті, був у 1953 р. переданий з Прилуцького краєзнавчого музею до Чернігівського історичного музею. У 1984 р. у зв'язку із створенням художнього музею колекція була передана з Чернігівського історичного музею до Чернігівського художнього музею.

Найбільш яскравим представником старовинного козацько-старшинського роду Галаганів був відомий український держаний і громадянський діяч